

והמגן-אברהם שלא כתב כן, יש לפרש שסובר שאם היה הדבר רשות, שוב אין כאן הפסק בפסוקי דזמרה שהם דברי שבת. ואכן כדברי המג"א מפורש בפוסקים הקדמונים, שאם סיים ברכתו עם אחר, לא יענה 'אמן'. ודייקו כן מדברי הרא"ש בתשובה (ד, יט) שהיה ממהר לסיים ברכות יוצר קודם הש"ץ, ופרשו טעם הדבר כדי שיוכל לענות 'אמן' (כן כתבו בתרומת הדשן יא; בית יוסף נט ובסוף סימן קט ועוד). ומבואר שכולם כאחד סוברים שאילו היה רשות לענות, לא היה זה נחשב הפסק, ואף בברכות קריאת שמע. או סברתם שאין שייך בזה רשות אלא או איסור או חובה. ב. לאו דוקא אם סיים עם חברו כאחת ממש אלא אף בתוך כדי דיבור [אם אין שם אחרים העונים 'אמן' אחר ברכת חברו] - ע' בזה בשו"ת אגרות משה ח"ה ט, א.

רב אשי עני ליה בלחישא כי היכי דלא נזלזלו בהטוב והמטיב.

'שאלה: בחורים בני בי רב היו רגילים לדבר בשעת ברכת המזון, ועשו תקנה בקנס שלא ידברו כדי שיכוונו לשמוע הברכה. ויש שרצו לתקן עד לאחר בונה ירושלים שהיא סוף ברכה דאורייתא - שפיר דמי הכי או לאו?

תשובה: יראה דלאו שפיר דמי הכי, דראוי לתקן עד לאחר ברכה רביעית דהיינו עד שיתחיל 'הרחמן'. וכן שמעתי אחד מרבוותא שהקפיד על שתקנו רק עד אחר בונה ירושלים, והביא ראייה מפרק שלשה שאכלו, רב [אשי] עני לה לאמן דבונה ירושלים בלחישותא כי היכי דלא ליזלזלו ביה רבנן. ונראה כל שכן אם יתקנו שלא לדבר רק עד אחר בונה ירושלים יבינו הכל דמכאן ואילך לא קפידא אם לא יכוונו לשמוע משום דהיא דרבנן ויזלזלו בברכה רביעית. ואף על גב דבכל דוכתא אשכחן דעבדינן גזרה טפי לדאורייתא מלרבנן, מכל מקום כיון דאשכחן הכא דקפיד תלמודא כי האי גוונא אנו נמי נקפיד. הנראה לע"ד כתבתי (תרומת הדשן לט).

*

מניין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך... -

כלל גדול הוא שילך האדם בדרך האמת, וכל עבודתו תהיה באמת כפי רצון הלב ולא יותר; 'המברך' היינו הנשמה, כל הנשמה תהלל י-ה, והגוף אינו אלא כ'עונה אמן', שנגרר אחר הנשמה. וזהו שאמרו, אל יגביה - הגוף - קולו יותר מהתלהבות המברך, היינו הנשמה הפנימית. (ר' זושא מאניפולי)

דף מו

זאיהו כמאן סבירא ליה, כי הא דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: בעל הבית בוצע ואורח מברך. ואם תאמר, אם סבר כרבי יוחנן, מפני מה אמר בתחילה לר' זירא לבצוע, הלא לרבי יוחנן בעל הבית מברך?

ונראה, כיון שכל הסעודה נערכה לכבודו של רבי זירא, הרי הוא כ'בעל הבית' ועליו לבצוע (ראשונים). ויש מפרשים שבעל הבית יכול לכבד לגדול לבצוע (עתור"י החסיד; מהרש"א ועוד. וגם כתבו שר' זירא היה כהן, ורשות ביד בעה"ב לכבדו לבצוע).

יש מי שפרש שרבי אבהו רצה ליתן כבוד לרבי זירא שעלה מבבל, ורצה לדחות דברי רבי יוחנן מפני

דברי רב הונא שהיה גם הוא מבבל [כי סבר שכן גם שיטתו של ר' זירא] שהבוצע הוא המברך, וכיון שרצה שר' זירא יברך כי הוא האורח לכך רצה ליתן לו לבצוע. ולאחר שהשיב לו ר' זירא 'לא סבר מר להא דרבי יוחנן...' סבר רבי אבהו שדעתו של ר' זירא לגמרי כרבי יוחנן וחולק על רב הונא שהבוצע הוא מברך, ועל כן אמר לו 'נברוך לך מר'. והשיב לו ר' זירא 'לא סבר לה מר להא דרב הונא דמן בבב דאמר בוצע מברך' (רא"מ הורביץ).

זאורה מברך – כדי שיברך את בעל הבית. מאי מברך... גם מכאן משמע שהמוזמן הוא המברך יחיד ושאר המסובים שומעים את ברכתו, כי אם אחד מברך לעצמו, הלא יכול אחר לזמן והאורה יברך לבעל הבית (עפ"י פנים מאירות).
ושמענו מזה שיש לשמוע מהמברך אף 'הרחמן...' (מהגרש"א שליט"א).

בזמננו שכל אחד מברך לעצמו, ונוהגים שכל אורח אומר 'הרחמן הוא יברך את בעל הבית...' – פקפקו האחרונים אם יש ענין מיוחד ליתן לאורח לזמן (ע' שער הציון רא אות יד, מא"ר; ערוך השלחן שם ג; אורח משפט מב. ובשם הגר"י קניבסקי זצ"ל מובא (תולדות יעקב עמ' שג), שגם עתה יש ענין שהאורח יזמן כדי שהמוזמן יברך את בעל הבית. ועוד אמר, שכהיום שכל אחד מברך לעצמו יש לכל אורח לברך לבעה"ב, לא המוזמן בלבד. וכן כתב בספר ערוך השלחן רא"ג).

יש מי שכתב דייק מדברי הרמב"ם (ברכות ב, ז) שברכת האורח היא תוספת בברכת 'הטוב והמטיב', ולפי זה יש להסמיכה אליה ואין לענות 'אמן' אחר 'אל יחסרנו' אלא לאחר חתימת ברכת האורח (עפ"י אבן האזל ברכות ב). ולכאורה יש לומר שגם אם היא תוספת לברכה, שפיר דמי לענות אמן אחר 'אל יחסרנו', כי עד כאן טופס הברכה בעצמה ללא התוספת. וכן יש ללמוד מדברי הב"ח (או"ח נד) בפירוש כוונת הטור שכתב שאין לענות אמן בברכת ישתבה אחר 'מהולל בתשבות' כיון שהשאר אינו תוספת – משמע שאם היה תוספת לברכה, עונים אמן לפני התוספת.

'שלא יבויש בעל הבית בעולם הזה' – שלא ירד מנכסיו ויצטרך לבריות ופניו משתנות ככרום (כמו שאמרו לעיל ז:). **'ולא יכלם לעולם הבא' – שיש עושר השמור לבעליו לרעתו.**
זרבי מוסיף בה דברים: ויצלח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ומוצליהם וקרובים לעיר ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידינו... – שהיה רבי עשיר מופלג, והיה נצרך לברכה זו [וכן משמע ברמב"ם, שהאורח מוסיף דברים לפי מה שרואה לבעל הבית]. וכמו כן היה רגיל רבי להוסיף בסוף תפלתו, להינצל משטן המשחית, כמו שאמרו לעיל טז: (משיעורי הגר"ש"א שליט"א).
ומשמע מלשון הגמרא והרמב"ם שתוספת דברים היא ואינה מגוף הברכה שתקנו חכמים. ועל כן נראה לכאורה שאם אין לבעל הבית קרקעות שמתפרנס מהם, אין מקום לומר 'יהיו נכסיו מוצליהם וקרובים לעיר', והרי אין זה טופס ברכה קבוע שאין לשנותו.

'כל הברכות כולן פותח בברוך וחותרם בהן בברוך חוץ מברכת הפירות וברכת המצות וברכה הסמוכה לחבירתה...'. התוס' (כאן ובפסחים קד:). כתבו שישנן כמה ברכות שאינן פותחות ב'ברוך' אף על פי שאינן סמוכות לברכות אחרות, כגון 'אלקי, נשמה...' / תפילת הדרך ותפילת הגשמים, וכן 'אתה הוא עד שלא נברא העולם...' – לפי שאינן אלא שבת ותפילה (מהרש"א גרס: תה"ל) בעלמא (וכן הוא בשלחן ערוך או"ח ז, ג).

ואולם הרא"ש (בשור"ת, ד) כתב ש'אלקי נשמה' היא סמוכה לברכת 'אשר יצר'. וכיוצא בזה מובא (בטור או"ח קי,ו) ממהר"ם מרוטנבורג (רבו של הרא"ש), כשהיה יוצא לדרך בבוקר (- קודם התפילה. משנ"ב), היה אומר תפילת הדרך אחר ברכות השחר כדי להסמיכה לברכת 'הגומל חסדים' ותהיה ברכה הסמוכה לחברתה.

[וכתבו הפוסקים שאף על פי שאנו נוקטים לעיקר כדברי התוס', עדיף להסמיך 'אלקי נשמה' ל'אשר יצר' (ע' בהגר"א מו"ק יו; משנ"ב ו"ס"ק יב). וכן תפילת הדרך יש להסמיכה לברכה אחרת אם אפשר הדבר, כגון שיאכל או ישתה דבר מה ויברך ברכה אחרונה, או לאחר ברכת 'אשר יצר'. או"ח קי,ו].

א. משמע מדברי הפוסקים הנ"ל, ממה שכתבו לסמוך אלקי נשמה ותפילת הדרך לברכה אחרת - שגם ברכה שאינה שייכת בענינה לברכה הסמוכה לה, אינה פותחת בברוך. ולא כן כתב הר"ן בחדושי לפסחים קד, לתרץ מדוע ברכת הקידוש אינה נחשבת סמוכה לברכת הגפן, כי הן שני ענינים (ובתוס' שם משמע דלא כהר"ן).

אך נראה לכאורה שגם לדברי הרא"ש ומהר"ם מרוטנבורג, הרי לא מצינו בגמרא שחכמים תיקנו להסמיך ברכת אלקי נשמה ותפילת הדרך לברכה אחרת. אדרבה, התוס' הוכיחו ש'אלקי נשמה' נאמרת מיד בהקיצו משנתו. ועוד, אם נאמר שתקנום להיות סמוכות לברכה אחרת, הא גופא קשיא מדוע לא תקנו להן פתיחה בברוך כאשר ברכות, ומה ראו על ככה להחסיר מהן פתיחה ולהסמיכן לברכה כלשהי?

אלא נראה שהכל מודים לטעם שכתבו התוס' שכיון שענינן של אותן ברכות הוא שבח ותפילה בעלמא, לא תקנו להן פתיחה ב'ברוך', כי כן הוא סגנון תפילה והודאה. אלא שמ"מ יש עדיפות להסמיכה לברכה אחרת שעל ידי כן ה'ברוך' שמזכיר מקודם עולה גם עליהן [והרי מעצם הדין שאמרו כל הברכות כולן פותחות בברוך מבואר שכך ראו הדברי], ומאידך לא בטל ממנה סגנון ואופי של תפילה והודאה. אך אין זה מעיקר דין 'ברכה הסמוכה לחברתה' - כי במהותן אכן ברכות אלו אינן סמוכות לחברתן. ולפי זה יש לומר שבשאר ברכות, אם אינן קשורות בענינן זו לזו, תקנו להן פתיחה בברוך כדברי הר"ן, ורק כאן מפני טעם מיוחד אינן פותחות בברוך כאמור.

ולפי זה שפיר יש לומר שהכל מודים שאם לא סמך ברכה אחרת ל'אלקי נשמה' ולתפילת הדרך, מברך אותן כמות שהן, כפי הנראה מדינא דגמרא.

ונראה לבאר בזה מה שכתב בספר שערי אפרים שאין לחלק ברכות הנישואין לכמה אנשים, מלבד הברכה אחרונה, מאחר ויש להסמיכן זו לזו. ואף על פי שהשומע כעונה, טוב שאחד יברך את כולן. ובאר הדברים שאעפ"י שאין מתבטל ממנה שם 'ברכה הסמוכה לחברתה' הגם שמחלקן לכמה בני אדם [וכמו שהוכיח בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א צד), שהעיקר הוא שהברכה תהא סמוכה לחברתה, ואין זה דין על האדם המברך, שנפטר מפתיחה ב'ברוך' כיון שאמר 'ברוך' מקודם, וכמו שמוכח ברי"ף שמחלקים ברכות המזון לכמה אנשים כשאינן אחד יודע לברך כולן], מכל מקום טוב וראוי להסמיכן בפועל כדי שה'ברוך' יעלה על הברכה האחרת, וכענין מה שכתבו הפוסקים באלקי נשמה ובתפילת הדרך.

ב. טעם נוסף לתפילת הדרך שאינה פותחת ב'ברוך' - ע' תר"י ריש המסכת שבעצם היא ברכת 'שומע תפלה' שבמקורה אינה פותחת בברוך. ונראה בבאר הדבר שזוהי ברכה כללית על התפילה, וכברכת כהן גדול על התפילה (בסוטה מ-מא) שחותם בה 'שומע תפילה'. [ולכן נהגו לסיים ב'שומע תפילה' בתפילות ובקשות שונות, כגון בתפילת 'הגני' של הש"ץ קודם מוסף בימים נוראים, ועוד].

ג. עוד בעניני פתיחה וחתימה בברכות, וברכה הסמוכה לחברתה - ע' בספרים דבר שמואל וברכת אברהם פסחים קד; קובץ 'זבח משפחה' ח"ב עמ' 100, מהגרי"ח"ש קוטלר.

(ע"ב) 'קסבר הטוב והמטיב דאורייתא' - ודרשוה מן הכתוב ואכלת ושבעת וברכת... אשר נתן לך

- זו ברכת הטוב והמטיב (להלן מה: ואמנם אפשר שהתנא שם דרשה כאמכתא, אך לדעת הסוברים דאורייתא יש לומר שהיא דרשה גמורה. וכן נראית דעת רבי יוסי הגלילי בתוספתא (הובאה בתוס' מט. ד"ה מאן) שהיא מדאורייתא, שלכך אינה

פותחת בברוך אלא חותמת. וכן דעת רבי ישמעאל בירושלמי. וכן נחלקו בדבר אבא יוסי בן דוסתאי וחכמים, להלן מט.).

'מים אחרונים, בזמן שהם חמשה מתחילין מן הגדול' – ולא משום כבודו, שהרי אמרו בסמוך אין מכבדין בידיים מזוהמות, אלא נותנים לגדול המברך ליטול ראשון משום כבוד הברכה [ולאחר שנטל הגדול את ידיו, אין מכבדים בנטילה כאמור], או כדי שהמברך יעיין בברכה בזמן שנוטלים הארבעה אחריו (עפ"י ראשונים כאן. וע' רמב"ם וראב"ד ברכות ז, יב).

'רב ורבי חייא הוו יתבי בסעודתא קמיה דרבי, אמר ליה רבי לרב: קודם משי ידך...'. אף על פי שרבי חייא גדול מרב, יש רשות לבעל הבית ליתן לברך לאורח שירצה, גם אם יש מי שגדול ממנו (עפ"י תוס' מז. ד"ה והלכתא; מאמר מרדכי ועוד – וכפי שהוכיח מכאן בשער הציון רא אות ד).

*

ואפשר לומר כי מה שתקנו חז"ל ברכת זימון בענין האכילה, מה שאין כן בשאר דברים של קדושה או שאר ברכות כי כולם נאמרות ביחיד, ואם אינם נאמרות ביחיד אין נאמרות גם כן בשלשה, כמו בדברים של קדושה שצריך עשרה, ולא מצינו חילוק בין יחיד לשלשה כי אם בענין ברכת המזון – הטעם הוא דכתיב ואכלת ושבעת וברכת ואמרו חז"ל (ירושלמי פ"ק דתרומות, והביאו הרא"ש בהלכות): ואפילו מדומדם, כיון דכתיב ושבעת. ולזה הכריחו לשלשה שאכלו כאחד שחייבין לזמן ולא יברך כל אחד לעצמו הואיל שמברך ואפילו מדומדם, אלא הגדול שביניהם מסתמא דעתו מיושבת עליו – יברך, והם יענו אחריו 'ברוך שאכלנו משלו' ויכונו לברכתו ויענו 'אמן'. ובתחלת הברכה הוא עיקר הזימון, ולכך גם מזכירים 'אלקינו' בכמה מקומות היחידים, עם כל זאת בברכת הזימון שהיא 'נברך שאכלנו משלו' והם עונים אחריו, לא יזכירו 'אלקינו', כי שמא גם המברך מדומדם, אבל כשהם עשרה שחל עליהם דבר של קדושה או מזמנים בשם, כי הגדול שבכולם הוא המברך, ואפילו היה מדומדם כיון שהוא בחבורת עשרה בני אדם, יכולין להזכיר את ה' בתחלת ברכת מזון שהיא זימון בשם' (מתוך 'בית אלקים' למבי"ט, שער התפלה י).

*

'בעל הבית בוצע' – רמז לדבר ממה שאמר אברהם אבינו ואקחה פת לחם ולא אמר 'קחו פת לחם וסעדו לבכם' – שבעל הבית בוצע (בעל הטורים ריש וירא).

*

'שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן. הענין בזה כדאיתא בגמרא (ברכות נח). שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומים זה לזה. והנה כשיאכלו שלשה או רואה השלישי שיש שתי דעות נפרדות והפכיות, מזה מכיר שיש השי"ת שברא אלו ההפכים והשי"ת הוא מאחדם, והוא תמים דעים ואלקי הרוחות לכל בשר, וכן גם כן הענין ביחוד השי"ת כדאיתא בזהר הקדוש (במדבר קב). דהא ובה לו לקרן אמינא בקדמיתא והא ידעתא רזא דקרן ודא הוא עול מלכותא קדישא.

והיינו, כי כל הארבע רוחות המה הפכים זה עם זה כדאיתא בזה"ק (וארא כד.) צפון איהו קר ולח וכו' דרום איהו חם ויבש וכו' – ולכן בקרן המאחד שני רוחות ההפכים, משם ניכר אחדות השי"ת שמאחד כל הנפרדים. וכן בענין זימון בשלשה, כיון שיש שנים נפרדים לכן יכול השלישי להכיר הכרה מפורשת ולומר 'ברוך שאכלנו משלו', וכדאיתא בגמרא (טנהדרין ג.) בתלתא אי אפשר דלית בהו חד דגמיר'. (מי השלוח לקוטים. וראה עוד בהרחבת הענין בצדקת הצדיק קפו, מובא להלן).

דף מז

'שנים ממתנין זה לזה בקערה' – שאם האחד מסלק ידיו מן הקערה לשתות או לדבר אחר, חברו מפסיק אכילתו עד שיגמור לשתות (שלחן ערוך קע, ב ופוסקים).

רבה בר בר חנה הוה עסיק ליה לבריה בי רב שמואל בר רב קטינא, קדים ויתיב וקמתני ליה לבריה: אין הובצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמון מפי העונים'. משמע מכאן שהחתן בוצע (כמש"כ רש"י) אף אם יש שם מי שגדול הימנו (מגן אברהם קסו סקכ"ט).

רב ושמואל הוו יתבי בסעודתא. אתא רב שימי בר חייא הוה קמסרהב ואכיל...'. משמע שחל דין זימון גם כאשר השלשה לא התחילו לאכול יחדיו אלא ישבו שנים ולבסוף בא השלישי. (וכן יש להוכיח ממעשה דינאי המלך להלן מה. וע"ש בחדושי בית מאיר).

ואולם דעת תלמידי רבנו יונה שהתחלת האכילה היא הקובעת חיוב זימון, ולדעתו צריך לפרש כאן שאמנם אין חיוב זימון כי לא התחילו כאחת, אבל הרי שנתונה לזמן. ומשמע שגם מצוה יש בדבר, שלכך מיהר רב שימי לאכול – כדי להצטרף עמהם לזימון.

[ולפי זה נמצא מכאן מקור לדין שכתב הרמ"א (קצג, ב) שאם ישבו שנים לאכול ובא שלישי ואכל עמהם, ולא קבע עמהם ישיבתו (כגון שלא ישב באותו שלחן בדרך קבע. ע' משנ"ב), אף על פי שרשאים להחלק כיון שלא קבעו יחדיו, אבל אפשר וגם עדיף לזמן.

אלא שהמשנה – ברורה הביא שאין כן הסכמת האחרונים, אלא מסתבר שכל מקום שאינם חייבים בזימון מפני שאכילתם נפרדת, אין להם לזמן יחדיו. ובאשר להוכחה מסוגיתנו – הלא אין מוכח כן אלא לדעת תר"י שתחילת האכילה לבדה קובעת, אבל להלכה אנו נוקטים שאפילו לא התחילו כאחת, כל שאכלו ביחד בדרך קבע לבסוף, חייבים לזמן, ולפי זה אין לנו כל מקור לדין האמור שגם כשאין חובת זימון יש רשות להצטרף לזמן] (עפ"י באור הלכה קצג, ב).

'הא לא חזי ליה?... – ואין זה מברך אלא מנאץ (רש"י עפ"י בבא קמא צד). מכאן פסק הרמב"ם (ברכות א, ט): 'כל האוכל דבר האסור, בין בזדון בין בשגגה אינו מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף. כיצד, הרי שאכל טבל של דבריהם או שאכל מעשר ראשון שלא נטלו תרומותיו או מעשר שני והקדש שלא נפדו – אינו מברך, ואין צריך לומר אם אכל נבלות וטרפות...!'

ואולם הראב"ד השיג וכתב 'זו טעות גדולה', כי לא אמרו אין מברכים אלא שאין מזמנים עליהם, לומר שאין להם חשיבות קביעות הואיל ואוכלים דבר האסור, והוא כענין אכילת פירות שאין להם קבע, אבל ברכה תחלה ובסוף למה לא יברכו הואיל ונהנו.